

POGLED DIJAKOV SREDNJE ZDRAVSTVENE ŠOLE LJUBLJANA NA CEPLJENJE PROTI HPV – PRISTOPI ZDRAVSTVENO VZGOJNEGA IZO- BRAŽEVANJA

HPV vaccination – approaches to health education: View of students from the Secondary School of Nursing in Ljubljana

Mojca Kotnik, v. m. s., prof. zdrav. vzg.
Tatjana Hrovat Ahac, v. m. s., prof. zdrav. vzg.

Srednja zdravstvena šola Ljubljana
Poljanska cesta 61
1000 Ljubljana

mojca.kotnik@guest.arnes.si
tanja.ahac@siol.net

IZVLEČEK

Uvod: V okviru različnih predmetov dijaki srednjega strokovnega izobraževanja zdravstvena nega pridobivajo znanja o spolni vzgoji, spolno prenosljivih boleznih in preventivi le-teh. Zelo pomembno je stališče in znanje bodočih zdravstvenih delavcev (dijakov) glede preventive in s tem tudi cepljenja. Ker je trend cepljenja v družbi zmanjšan, nas je zanimalo, kakšno je znanje, stališče in praksa dijakov 1. in 3. letnika Srednje zdravstvene šole Ljubljana o humanih papiloma virusih, okužbi z njimi ter cepljenju proti omenjenim virusom.

Metode: Uporabljena je bila kvantitativna metoda dela. Vprašalnik je bil sestavljen na podlagi pregledane literature in oblikovan v spletnem orodju IKA. V priložnostni vzorec so bili vključeni dijaki 1. (n = 61) in 3. letnika (n = 61) Srednje zdravstvene šole Ljubljana, smer zdravstvena

nega. Podatki so bili analizirani z deskriptivno statistiko s pomočjo računalniškega programa.

Rezultati: Da se HPV virus prenaša s spolnimi stiki, je vedelo 89 % anketiranih, a le 46 % jih je vedelo, da je okužba nevarna za oba spola. Cepljenih je samo 46 %, od tega samo dekleta. Največ informacij o okužbi s HPV in o cepljenju so pridobili od učitelja v srednji šoli 52 % (n = 63) in od medicinske sestre v zdravstvenem domu 48 % (n = 58).

Diskusija in zaključek: V raziskavo vključeni dijaki so bili z načinom prenosa okužbe z virusom HPV in načinu cepljenja največkrat seznanjeni s strani učiteljev v srednji šoli. Kljub vsemu, 84 % dijakov želi pridobiti še več znanja o samem cepljenju. V prihodnosti je nujno potrebno ohraniti in poglobiti omenjene vsebine ter celotno spolno vzgojo v programih srednjega strokovnega izobraževanja zdravstvena nega.

Ključne besede: dijaki zdravstvene nege, HPV virus, cepljenje, ozaveščenost

ABSTRACT

Introduction: In the context of different subjects, students of secondary vocational education nursing gaining knowledge on sex education, sexually transmitted diseases and the prevention thereof. The views and knowledge of future healthcare workers (students) regarding prevention and hence vaccination is very important. Since the vaccination trend in the society is reduced, we were interested in the knowledge, attitudes and practices of students of the 1st and 3rd year of the Secondary School of Nursing in Ljubljana human papilloma virus viruses, infection with them, and vaccination against these viruses.

Methods: A quantitative method of work was used. The questionnaire was compiled on the basis of the literature reviewed and developed in the online tool IKA. In a casual sample, students 1 (n = 61) and the third year (n = 61) of the Secondary School of Nursing in Ljubljana were enrolled in

a course in nursing care. The data were analyzed with descriptive statistics using a computer program.

Results: The 89 % of respondents knew that the HPV virus was transmitted through sexual contact, but only 46% knew that the infection was dangerous for both sexes. Only 46% are vaccinated, all being women. Most information about HPV infection and vaccination was obtained from a teacher in secondary school 52% (n = 63) and 48% from nurse at the health center (n = 58).

Discussion and conclusion: The students involved in the study, were most familiar with the method of transmitting HPV infection and the vaccination method, from teachers in secondary school. Nevertheless, 84% of the students want to gain even more knowledge about the vaccination itself. In the future, it is essential to preserve and deepen the abovementioned content and the entire sexual education in the programs of secondary professional education nursing care.

Keywords: nursing students, HPV virus, vaccination, awareness

UVOD

Dijaki srednjega strokovnega izobraževanja zdravstvena nega pridobivajo največ znanja o spolni vzgoji, spolno prenosljivih boleznih in preventivi letih v 1. letniku pri predmetu Vzgoja za zdravje, ki obsega 70 ur letno za vso zdravstveno vzgojo, ter v 4. letniku pri predmetu Zdravstvena nega žene, ki obsega 30 ur letno. O obveznem cepljenju otrok v Republiki Sloveniji in pomenu cepljenja se učijo v 3. letniku pri predmetu Zdravstvena nega otroka in nato ponovijo pomen cepljenja v 4. letniku pri predmetu Zdravstvena nega infekcijskega bolnika. Poleg tega se dijaki v 1. in 3. letniku udeležijo tudi preventivnih sistematskih pregledov v Zdravstvenem domu Ljubljana, kjer imajo možnost cepljenja proti Humanim papilomavirusom (dalje HPV) ter tudi predavanja v sklopu zdravstvene vzgoje.

Zelo pomembno je stališče in znanje dijakov – bodočih zdravstvenih delavcev – o preventivi in cepljenju. S cepljenjem zdravstveni delavci

ščitijo svoje zdravje, zdravje bližnje okolice in zdravje pacientov (Jeraj, 2018). V tuji literaturi je opisanih veliko raziskav, iz različnih držav, iz omenjenega področja, med dijaki in študenti različnih smeri, njihovimi starši, zdravstvenimi delavci in zaposlenimi na šolah (Jones & Cook, 2008; Agius, et al., 2010; Medeiros & Ramada, 2011; Reiter, et al., 2011; Makwe, et al., 2012; Remes, et al., 2012). Tudi v Sloveniji je bilo narejenih kar nekaj raziskovalnih, diplomskih in magistrskih del s tega področja. Cimperšek in sodelavci (2011) ter Trstenjak (2014) so v svojih raziskavah proučevale znanje šestošolk o okužbi s HPV. Ugotovile so, da so učenke največ informacij o cepljenju pridobile od staršev, ki so tudi odločali o njihovem cepljenju proti HPV. Stagoj (2009) je preučevala znanje in osveščenost študentk zdravstvene nege na Fakulteti za zdravstvo Maribor, kjer je ugotovila, da so največ znanja pridobile preko interneta, to znanje pa ni bilo najbolj zadovoljivo in tudi nobena od vključenih 50-ih študentk ni bila cepljenja proti HPV. Klinar (2016) in Antončič (2017) sta ugotavljali, da so razlike tudi glede osveščenosti med dijaki različnih smeri. Ugotovili sta, da večje število ur spolne vzgoje pripomore k boljšemu znanju in osveščenosti glede vsebine na področju spolne vzgoje (spolno prenosljivih boleznih in preventivi). Jeraj (2018) je preučevala stališča, znanje in prakso študentov 1. in 6. letnika medicine Medicinske fakultete Univerze v Mariboru in pri tem poudarila, da bi bilo pomembno ugotoviti tudi stališča ostalih študentov zdravstvenih smeri v Sloveniji. Rezultati so pokazali, da ne zaupajo vsi študenti medicine v učinkovitost cepiv in v cepljenje. Medtem ko je raziskava avtorja Rathod s sodelavci (2017) pokazala, da sta znanje in osveščenost o HPV pri študentih medicine dobra in cepljenje proti HPV priporočajo.

Namen in cilji

Ker je trend cepljenja v družbi zmanjšán, nas je zanimalo, kakšno je znanje, stališče in praksa dijakov 1. in 3. letnika Srednje zdravstvene šole Ljubljana o humanih papiloma virusih, okužbi z njimi ter cepljenju proti omenjenim virusom. Z izvedeno raziskavo smo želeli ugotoviti, kje in od koga dobijo najpogosteje informacije, koliko so zanje relevantne in katere dodatne informacije si še želijo pridobiti o cepljenju proti HPV virusom.

Zastavili smo si naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kakšen je nivo znanja med dijaki prvih in tretjih letnikov zdravstvene nege?
2. Kako se znanje o HPV virusih in cepljenju razlikuje glede na spol?
3. Od koga oz. kje pridobijo dijaki največ informacij in katere so za njih najbolj relevantne?

METODE

Uporabljena je bila kvantitativna opisna metoda raziskovanja.

Opis instrumenta

Instrument za zbiranje podatkov je bil spletni vprašalnik, izdelan s spletnim orodjem 1KA. Vprašalnik je bil oblikovan na podlagi vprašalnika Stališče, znanja in prakse slovenskih študentov medicine do cepljenja (Jeraj, 2018), ki je bil prilagojen na cepljenje proti HPV in stališča dijakov. Vprašalnik s skupaj 23 vprašanji je bil razdeljen na tri sklope. V prvem sklopu so bila demografska vprašanja (letnik, spol in podatki o spolnem vedenju dijakov). Drugi del se je nanašal na poznavanje okužbe s HPV, preventivne ukrepe ter cepljenje (nevarnost okužbe, kdaj se izvaja cepljenje, ali je prostovoljno ali obvezno). V tretjem delu so nas zanimala stališča dijakov do omenjenega cepljenja, kje oz. od koga so dobili informacije, koliko zaupajo posameznim virom glede informacij o cepljenju ter kakšno je njihovo mnenje glede cepljenja.

Opis vzorca

Uporabili smo priložnostni vzorec dijakov 1. in 3. letnika Srednje zdravstvene šole Ljubljana, smer zdravstvena nega. Dobili smo 130 izpolnjenih vprašalnikov. Zaradi nepopolnosti smo jih izključili 8 (6,1 %). Končno število v celoti izpolnjenih vprašalnikov je bilo 122 (93,9 %), ki predstavljajo vzorec v raziskavi. Med njimi je bilo 100 (82 %) deklet in 22 fantov (18 %), 61 (50 %) je bilo dijakov prvega in 61 (50 %) dijakov tretjega letnika. Od skupno 100-tih deklet je bilo 49 (49 %) iz prvega in 51 (51 %) dijakinj iz tretjega letnika in od 22-ih fantov je bilo 12 (54, 6 %)

iz prvega in 10 (45, 4 %) dijakov iz tretjega letnika. Od vseh anketiranih dijakov ima, oz. je že imelo, spolne odnose 40 (33 %) dijakov, medtem ko 82 (67 %) dijakov spolnih odnosov še ni imelo.

Opis poteka raziskave in obdelave podatkov

Dijaki so anketni vprašalnik izpolnjevali preko spleta v šoli, v prisotnosti ene izmed avtoric. Vsak izmed njih je imel možnost samostojne odločitve glede sodelovanja v raziskavi. Za testiranje vprašalnika predhodna pilotna študija ni bila narejena. Raziskava je potekala od 11. do 13. junija 2018. Pred začetkom izpolnjevanja so bili dijaki z ustnim in pisnim nagovorom seznanjeni z namenom in cilji raziskave ter navodili za izpolnjevanje. Izpolnjevanje vprašalnika je bilo prostovoljno in anonimno. Pri obdelavi podatkov in za statistično analizo smo uporabili Microsoft Office Excel 2016. Uporabljena je bila deskriptivna statistika.

REZULTATI

Da bi odgovorili na prvo in drugo raziskovalno vprašanje, kakšen je nivo znanja, in če obstajajo razlike glede na spol dijakov zdravstvene nege o HPV virusih, načinih prenosa, kaj povzroča in za koga je nevaren, ter ali se proti njemu lahko cepimo in kdaj, smo sestavili tabelo pravih in nepravilnih odgovorov (Tabela 1).

Večina dijakov ve, da HPV povzroča rak materničnega vratu (73 %), medtem ko samo 9 % ve, da povzroča tudi genitalne bradavice in samo 4 % vedo, da tudi rak penisa. 94 % je seznanjeno s tem, da se okužba prenaša s spolnimi stiki, a le 46 %, da je nevarna za oba spola. Kdaj se izvaja cepljenje (v 6. razredu osnovne šole in v srednji šoli), je vedelo 49 % oz. 38 % dijakov. Med fanti nihče ni bil cepljen proti okužbi s HPV, med dekleti pa samo 46 % (n = 46). Statistično značilna razlika je bila pri trditvi, da cepljenje pozdravi že nastalo okužbo, kar je vedelo 90 % (n = 9) fantov in le 76 % (n = 39) deklet 3. letnika in 33 % (n = 4) fantov in 63 % (n = 31) deklet 1. letnika.

Tabela 1: Primerjava med fanti in dekleti 1. in 3. letnika glede nivoja znanja o HPV virusih, načinu prenosa, cepljenju

Trditve	Strokovno stališče	Fantje	Fantje	Dekleta	Dekleta
		(n=12)	(n=10)	(n=49)	(n=51)
		1. letnik	3. letnik	1. letnik	3. letnik
1. Kaj povzroča HPV?		f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Rak dojke	Ne	0 (0%)	0 (0%)	1 (2%)	1 (2%)
Genitalne bradavice	Da	2 (15%)	3 (25%)	3 (6%)	5 (9%)
Rak debelega črevesa	Ne	0 (0%)	0 (0%)	1 (2%)	0 (0%)
Rak materničnega vratu	Da	5 (38%)	8 (67%)	44 (80%)	46 (79%)
Rak penisa	Da	0 (0%)	1 (8%)	2 (4%)	3 (5%)
Ne vem	Ne	6 (46%)	0 (0%)	3 (6%)	3 (5%)
2. Kako se HPV prenaša?					
Z vsakodnevnimi stiki	Ne	1 (8%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (8%)
S spolnimi stiki	Da	7 (58%)	10 (100%)	48 (98%)	44 (86%)
Ne vem	Ne	4 (33%)	0 (0%)	1 (2%)	3 (6%)
3. Ali je okužba HPV nevarna za oba spola?					
Da	Da	3 (25%)	5 (50%)	21 (43%)	22 (43%)
Ne	Ne	5 (42%)	5 (50%)	21 (43%)	25 (49%)
Ne vem	Ne	4 (33%)	0 (0%)	7 (14%)	4 (8%)
4. Proti okužbi s HPV, se lahko cepimo. Cepljenje je:					
Obvezno	Ne	3 (25%)	0 (0%)	4 (8%)	4 (8%)
Neobvezno	Da	5 (42%)	10 (100%)	44 (90%)	47 (92%)
Ne vem	Ne	4 (33%)	0 (0%)	1 (2%)	0 (0%)

5. Kdaj se izvede cepljenje?					
V prvem letu starosti otroka	Ne	2 (11%)	0 (0%)	1 (1%)	1 (1%)
Pred vstopomv osnovno šolo	Ne	2 (11%)	0 (0%)	3 (4%)	1 (1%)
V šestem razredu osnovne šole	Da	4 (22%)	5 (38%)	41 (53%)	48 (57%)
V srednji šoli	Da	5 (28%)	8 (62%)	27 (35%)	34 (40%)
Ne vem	Ne	5 (28%)	0 (0%)	5 (6%)	1 (1%)
6. Ali ste bili cepljeni proti okužbi s HPV?					
Da	Da	0 (0%)	0 (0%)	21 (43%)	25 (49%)
Ne	Ne	7 (58%)	9 (90%)	24 (33%)	24 (47%)
Ne vem	Ne	5 (42%)	1 (10%)	4 (8%)	2 (4%)
7. Ali cepljenje proti okužbi pozdravi že nastalo okužbo?					
Da	Ne	0 (0%)	0 (0%)	1 (2%)	3 (6%)
Ne	Da	4 (33%)	9 (90%)	31 (63%)	39 (76%)
Ne vem	Ne	8 (67%)	1 (10%)	17 (35%)	9 (18%)

Legenda: f – frekvenca; % – odstotek, n – število vseh

Raziskovalno vprašanje se je nanašalo na, kje oz. od koga dobijo dijaki največ informacij, in če so te informacije relevantne (Tabela 2). 52 % (n = 63) informacij so prejeli od učitelja v srednji šoli, katerim sledijo informacije medicinske sestre v zdravstvenem domu 48 % (n = 58) in nato informacije učitelja v osnovni šoli 40 % (n = 49). Najbolj zaupajo zdravniku in medicinski sestri, obema 94 %, sledijo starši 83 %, učitelji 65 %, 38 % prijatelji in sošolci, 21 % televiziji in radiu ter 15 % spletnim stranem. 68 % (n = 82) dijakov bi želelo dobiti še dodatne informacije o neželenih učinkih cepljenja in 39 % (n = 47) o sestavi cepiva. Samo 15 % (n = 18) ne želi nobenih informacij.

Tabela 2: Odgovori dijakov glede vira informacij o okužbi s HPV in cepljenju

Podvprašanja	Vsi dijaki (n=122)	
	f	%
Od staršev	43	35%
Od medicinske sestre v zdravstvenem domu	58	48%
Od zdravnika v zdravstvenem domu	18	15%
Od prijateljev, sošolcev	18	15%
Od učitelja v osnovni šoli	49	40%
Od učitelja v srednji šoli	63	52%
Televizija, radio	14	11%
Spletne strani	24	20%
Nisem dobil informacij	5	4%
Drugo	3	2%

Legenda: f – frekvenca; % – odstotek, n – število vseh

Dijaki v 51 % (n = 91) podpirajo trditev, da bi bilo cepljenje proti HPV v Sloveniji obvezno, v 51 % (n = 57) se strinjajo, da cepljenje učinkovito zaščiti pred okužbo. 16 % (n = 17) dijakov iz prepričanja in verovanja nasprotuje cepljenju. S trditvijo, da so med šolanjem pridobili dovolj znanja o imunologiji in cepljenju, da bodo lahko ustrezno svetovali pacientom, se je strinjalo 38 % (n = 41) dijakov in 28 % (n = 30) jih je menilo ravno nasprotno.

DISKUSIJA

Glede primerjave znanja med dijaki in dijakinjami so Blödt in sodelavci (2011) ugotovili, da so boljše rezultate v poznavanju okužbe s HPV, kaj povzročajo virusi, kako se prenašajo in zakaj se cepimo, dosegla dekleta. Slabše znanje se je pokazalo le pri odgovoru, kaj vse okužba s HPV povzroča (genitalne bradavice in rak pri moških) tudi pri dekletih. Z našo raziskavo smo ugotovili, da so največ znanja o HPV imeli fantje – dijaki 3. letnika. Med dekleti 1. in 3. letnika v znanju ni bilo statistično pomembne razlike, pri fantih je ta razlika statistično značilna. Najbolj je opazna pri

načinu HPV prenosa in neobveznem cepljenju. Vsi fantje 3. letnika so vedeli pravilni odgovor in le 58 % (n = 7) dijakov 1. letnika je vedelo, da se HPV prenaša s spolnimi stiki in samo 42 % (n = 5) jih meni, da je cepljenje neobvezno. Da cepljenje ne pozdravi že nastale okužbe, je vedelo večje število dijakov tretjega letnika kot prvega. Glede znanja o HPV tudi ostali avtorji (Agius, et al., 2010; Medeiros & Ramada, 2011; Makwe, et al., 2012) ugotavljajo, da je znanje slabo, vendar imajo dekleta več znanja. Avtorja Medeiros in Ramada (2011) ugotavljata tudi, da je znanje študentov zdravstvenih smereh boljše kot študentov ne zdravstvenih smeri. V raziskavah tujih avtorjev (Blödt, et al., 2011) je poudarjeno, da se ženske z nižjo stopnjo izobrazbe ter migracijskim statusom manj odločajo za cepljenje in so tudi manj osveščene glede okužbe s HPV. Avtorja Jones in Cook (2008) v svoji študiji prikazujeta, da se osebe, ki imajo več znanja o HPV, raje odločijo za cepljenje. Pomemben poudarek namenjata cepljenju mlajših moških, ker imajo več spolnih partnerjev, manj se odločajo za testiranje, okužba poteka asimptomatsko in tako ne vedo, da so okuženi. Vse študije govorijo o majhni precepljenosti med moškimi študenti. Kar je razvidno tudi iz naše, saj nihče od dijakov moškega spola ni bil oziroma ne ve, če je bil cepljen proti okužbi s HPV. Prav tako z raziskavo nismo mogli potrditi, da se z višjim nivojem izobrazbe večja tudi število dijakov, ki so cepljeni proti HPV.

V raziskavi vključeni dijaki so bili največkrat seznanjeni z načinom prenosa okužbe z virusom HPV in načinom cepljenja od učiteljev v srednji šoli in nato od medicinskih sester v zdravstvenem domu. Kljub večji osveščenosti od drugih profilov je njihovo znanje pomanjkljivo. Vsebine o spolno prenosljivih boleznih se obravnavajo v prvem letniku proti koncu šolskega leta, zato je smiselno razmisliti o vrstnem redu učne snovi. Dijaki naj bi dobili potrebne informacije o spolno prenosljivih boleznih in preventivi, ki vključuje tudi cepljenje, že pred sistematskim pregledom v prvem letniku. Predvidevamo lahko, da bi bila odločitev za preventivno cepljenje večja. Kljub vsemu, si 84 % dijakov v raziskavi želi pridobiti še več znanja o samem cepljenju. Učne vsebine o pridobivanju cepiv in učinkov le-teh na človeško telo dijaki obravnavajo pri predmetih Imunologija in

Mikrobiologija v drugem letniku. Smiselno bi bilo tudi izvesti raziskavo o odzivih dijakov na prejeto cepivo proti HPV.

Klinar (2016) ugotavlja, da so razlike v spolni vzgoji med dijaki zdravstvene in ne zdravstvene usmeritve tudi glede vira informacij. Veliko jih prejema informacije od vrstnikov. Antončič (2017) v svoji raziskavi, ki jo je izvedla med dijaki gimnazije in Srednje elektro šole, ugotavlja, da je bilo znanje gimnazijcev boljše kot znanje dijakov električarjev in računalničarjev. Razlog je lahko tudi ta, da imajo gimnazijci več vsebin in ur iz področja biologije.

Cimperšek in sodelavci (2011) so v raziskovalni nalogi, ki so jo opravili med šestošolci v osnovni šoli že nekaj let nazaj ugotovili, da imajo starši otrok velik vpliv na cepljenje. Enako smo ugotovili tudi mi in drugi avtorji (Reiter, et al., 2011; Remes, et al., 2012). Pucelj s sodelavci (2018) ugotavlja, da pri cepljenju otrok njihovi starši največ informacij pridobijo od pediatrov, oziroma nekateri starši informacije od zdravnikov preverijo še na spletu.

Enako so tudi dijaki v naši raziskavi najbolj zaupali zdravniku in medicinski sestri in najmanj spletnemu omrežju. Medtem ko je v tujih raziskavah internet močan vir relevantnih informacij (Blödt, et al., 2011; Rathod, et al., 2017).

Omejitve raziskave so bile v velikosti vzorca glede na celotno populacijo dijakov srednjih zdravstvenih šol v Sloveniji, ter da v priložnostni vzorec raziskave niso bili vključeni dijaki 4. letnikov, ki v okviru izobraževanja v četrtem letniku pridobijo še dodatno znanje iz področja spolne vzgoje spolno prenosljivih bolezni in cepljenja.

ZAKLJUČEK

V prihodnosti je nujno potrebno ohraniti in poglobiti omenjene vsebine ter celotno spolno vzgojo v programih srednjega strokovnega izobraževanja zdravstvena nega. Drugačni pristopi so potrebni pri podajanju znanja

deklet in fantov. Pomembno je tudi izobraževanje staršev, zdravstvenega osebja in učiteljev o omenjeni temi, ker se s tem bistveno poveča učinek cepljenja.

Večji poudarek je potrebno nameniti tudi ozaveščanju o koristi in pomembnosti cepljenja med samimi dijaki (bodočimi zdravstvenimi delavci). Trdno znanje in stališče sta namreč potrebna, da zdravstveni delavec, ne glede na stopnjo izobrazbe, deluje preventivno, kjer dela in živi.

LITERATURA

Agius, P.A., Pitts, M.K., Smith, A.M.A., Mitchell, A., 2010. Human papillomavirus and cervical cancer: Gardasil® vaccination status and knowledge amongst a nationally representative sample of Australian secondary school students. *Vaccine*, 28, pp. 4416–4422.

Antončič, K., 2017. *Seznanjenost dijakov s tveganji za spolno prenosljive okužbe: diplomsko delo univerzitetnega študija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, pp. 1–50.

Blödt, S., Holmberg, C., Müller-Nordhorn, J., Rieckmann, N., 2011. Human Papillomavirus awareness, knowledge and vaccine acceptance: A survey among 18-25 year old male and female vocational school students in Berlin, Germany. *European Journal of Public Health*, 22(6), pp. 808–813.

Cimperšek, U., Pristovšek Podergajs, A. & Štante P., 2011. *Cepljenje šestošolk proti humanim papiloma virusom – da ali ne?* Raziskovalna naloga. Celje: III. Osnovna šola Celje, pp. 9–57.

Jeraj, I., 2018. Stališča, znanje in prakse slovenskih študentov medicine do cepljenja. In: Kraigher, A. ed. *Cepljenje. Stališča in odnos ključnih javnosti do cepljenja v Sloveniji*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje, pp. 112–122.

Jones, M. & Cook, R., 2008. Intent to receive an HPV vaccine among university men and women and implications for vaccine administration. *Journal of American college health*, 57(1), pp. 23–31.

Klinar, M., 2016. *Ozaveščenost mladih o spolni vzgoji: diplomsko delo*. Jesenice: Fakulteta za zdravstvo Angele Boškin, pp. 1–32.

Makwe, C.C., Anorlu, R.I., Odeyemi, K.A., 2012. Human papillomavirus (HPV) infection and vaccines: Knowledge, attitude and perception among female students at the University of Lagos; Lagos, Nigeria. *Journal of Epidemiology and Global Health*, 2(4), pp. 199–206.

Medeiros, R. & Ramada D., 2011. Knowledge differences between male and female university students about human papillomavirus (HPV) and cervical cancer: Implications for health strategies and vaccination. *Vaccine*, 29, pp. 153–160.

Pucelj, V., Vrdelja, M., Verčič, D., 2018. Cepitelji in starši: zaupanje, izkušnje in dileme. In: Kraigher, A. ed. *Cepljenje. Stališča in odnos ključnih javnosti do cepljenja v Sloveniji*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje, pp. 112–122.

Rathod, S., Samal, S.K., Sama, S., Ghose, S., 2017. Knowledge and awareness of cervical cancer and human papilloma virus vaccine among medical students: a cross-sectional study. *Journal of South Asian Federation of Menopause Societies*, 5(1), pp. 41–44. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/317563783> [25. 6. 2018]

Reiter, P.L., Stubbs B., Panozzo C., Whitesell D., Brewer N.T., 2011. HPV and HPV Vaccine Education Intervention: Effects on Parents, Healthcare Staff, and School Staff. *Cancer Epidemiology, Biomarkers & Prevention*, 20(11), pp. 2354–2361. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21949110> [25. 6. 2018].

Remes, P., Selestine, V., Changaluchac, J., Ross, D.A., Wight D., de Sanjose, S., et al., 2012. A qualitative study of HPV vaccine acceptability among health workers, teachers, parents, female pupils, and religious leaders in northwest Tanzania. *Vaccine*, 30(36), pp. 5363–5367.

Stagoj, K., 2009. *Obvezna in priporočljiva cepljenja v Sloveniji: diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija*. Maribor: Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede, pp. 51–63.

Trstenjak, N., 2014. *Osveščenost osnovnošolk o cepljenju proti okužbi s humanimi papiloma virusi: diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija*. Maribor: Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede, pp. 1–40.